

SERVET-İ FÜNÛN EDEBİYATI GAYRI MİLLÎ MİDİR?

Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI*

ÖZET

Batılılaşma çabalarının başladığı Tanzimat Döneminden sonra oluşan Servet-i Fünûn Edebiyatına yöneltilen eleştirilerden biri de bu ekolün gayri millî olduğudur. Batılılaşma çabaları Servet-i Fünûn Edebiyatının oluştuğu dönemde siyasi, sosyal ve kültürel alanda kendini hissettirir ve bundan dolayı o dönem üzerinde çalışanlar, Batılı hayatı aksettirdiği gerekçesiyle Servet-i Fünûn Edebiyatını gayri millî sıfatıyla değerlendirirler. Fakat kültürel değişimler söz konusu olduğunda bir edebiyatın tezahür ettiği toplumu yansıtmaması gayri millî olduğunu göstermez. Buna bağlı olarak Servet-i Fünûn Edebiyatının gayri millî olup olmadığı makalemizin konusunu teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Servet-i Fünûn Edebiyatı, millî, sosyal hayat, değişim.

IS SERVET-İ FÜNÛN LITERATURE NON-NATIONAL?

ABSTRACT

One of the critiques directed to Servet-i Fünûn Literature, which appeared after the Tanzimat period when Westernization efforts started, is that this movement is non-national. Westernization efforts weigh heavily on the period Servet-i Fünûn Literature came into existence in political, social, and cultural fields; therefore, those who have worked on that period assess Servet-i Fünûn Literature with the attribute non-national, on account of its reflecting western lifestyle. However, when cultural charge is the question, a literature's reflecting the society that it emerges from does not necessarily indicate that it is non-national. Consequently, whether Servet-i Fünûn Literature is non-national constitutes the subject matter of this article.

Keywords: Servet-i Fünûn Literature, national, social life, change.

Giriş

Türk edebiyatında bir edebi topluluğun oluşmasına zemin hazırlayan ve topluluğa adını veren ilk dergi olan Servet-i Fünûn 27 Mart 1891-26 Mayıs 1944 tarihleri arasında yayınlanan fen, magazin, sanat ve edebiyat dergisidir. Belirli dönemlerde yayınlanamayan dergi 54 yıllık yaşamı boyunca 2464 sayı çıkar. Derginin başmuharriri olan Ahmet İhsan Tokgöz'ün yanı sıra Tefik Fikret, Hüseyin Cahit Yalçın ve Halit Fahri Ozansoy gibi ünlü sanatçılar dergide yayın müdürü olarak görev yaparlar. Ahmet İhsan'ın çıkarmış olduğu *Şafak* ve *Umran* dergileri hükümet tarafından kapatılınca, ilk önce *Servet* dergisinin eki olarak çıkmaya başlayan *Servet-i Fünûn*, *Servet* gazetesinin beklenen ilgiyi görmemesi üzerine 1892 yılında bağımsız yayın organı olur¹.

Servet-i Fünûn'un ilk sayıları fen ve magazin konularına ağırlık verir. Ancak onun basın tarihindeki ve edebiyat alanındaki önemli yeri 1895'ten sonraki eski-yeni edebiyat

* Dr., Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-mail: m.sogukomer@mynet.com

¹ Öztürk Emiroğlu, *Türkiye'de Edebiyat Toplulukları*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003, s. 52-53.

tartışmalarındaki yenilik taraftarlarının yayın organı durumuna gelmesiyle olur. Naci-Ekrem mücadelesi hükümetin araya girmesi ve Muallim Naci'nin ölümü üzerine kapanır. Ancak Muallim Naci taraftarları ile Recaiâde Mahmut Ekrem arasındaki tartışmalar devam eder. *Musavver Malumat*'ın başyazarı Mehmet Tahir ile Recaiâde Mahmut Ekrem arasındaki kafiye tartışmaları ile dikkatler tekrar dergiye çevrilir².

Tanzimat Döneminden sonra Recaiâde Mahmut Ekrem'in, *Servet-i Fünûn* dergisinin sahibi Ahmet İhsan Tokgöz ve Tefik Fikret'i tanıştırmaları ile "Servet-i Fünûn Edebî Topluluğu"nun temelleri atılır. Derginin edebiyat dünyasına katılmasında Tefik Fikret'in bu derginin yazı kuruluna katılması ve "Musâhabe-i Edebiye" başlıklı edebiyat içerikli yazılar kaleme almasıyla olur. Batı edebiyatını örnek alan ve eski-yeni tartışmalarında yenilik taraftarı olan sanatçılar *Servet-i Fünûn* dergisi etrafında toplanırlar. Hedefleri Batı medeniyeti etkisinde, Fransız edebiyatını örnek alan, sanat için sanat temayülünde olan ve üst zümreye mahsus bir edebiyat meydana getirmektir. Bu hedefler doğrultusunda bir araya gelen şair, hikâyeci ve yazarlar Servet-i Fünûn edebiyat topluluğunu oluştururlar³. Muhteva ve şeklin ahenkli şekilde tamamlanmasına önem veren dönem sanatçıları, kendi evlerine yönelir ve uzak diyarların hayalini kurarlar. Kullandıkları veya oluşturdukları dil, bir süre sonra basmakalıp hâle dönüşür⁴.

Yeni insan tipi çevresinde şekillenen Servet-i Fünûn Dönemi edebiyatı akılcı, Batıyı örnek alan ve gelişim çizgisinin Batıda olduğunu düşünen sanatçılar yetiştirir. İnsan tipiyle birlikte değişen hayat görüşü de tevekkül anlayışının dışına çıkarak bu dünyayı zevk alınan bir yer olarak görmeye başlar. Ayrıca bu dönem romanında maddeci görüşün de ön plana çıktığı görülür⁵.

Servet-i Fünûn edebiyatına yöneltilen eleştirilerden biri olan "Bu edebiyat, aynı zamanda, memleketin kendi yaşayışı ile ilgisiz, gayr-ı millî, kozmopolit bir edebiyattır."⁶ iddiası, çalışmamızın konusunu teşkil eder. Çünkü toplumda var olan kişilerin veya yaşanan olayların izdüşümünün görüldüğü edebiyat eserlerine gayrı millî sıfatıyla yaklaşmak yanılgiya götürür. Bu anlamda yansıtma kuramı ile Anthony Smith'in milliyetçilik kuramı önem arz eder.

Millet, Millî, Millî Edebiyat Kavramları

Aynı topraklar üzerinde yaşayan insanlar topluluğu olan "millet" in, bu anlamının yanı sıra birçok tanımı bulunmaktadır. Buna göre, "millet" kavramının aynı yerde doğan insan topluluğu anlamı da vardır. Ziya Gökalp, dil, din, ahlak ve bütün güzel sanatlar bakımından ortak olan ve aynı eğitimi almış insan topluluğu şeklinde "millet" kavramını tanımlar. Bu bilgiler ışığında "millet" kavramı, dil, din ve eğitim yönünden, kısaca kültürel yönden ortak olan insan topluluğuna verilen isimdir⁷.

"Millet" kavramından doğan "millî" kavramı da millete ait anlamında kullanılır. Bu kullanıma bağlı olarak oluşan "millî edebiyat" kavramı "millete ait özelliklerin yansıtıldığı edebiyat

² Öztürk Emiroğlu, *age.*, s. 54-55.

³ Öztürk Emiroğlu, *age.*, s. 56-57.

⁴ İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, s. 83.

⁵ "Roman kahramanları, bu dünyada yaşadıklarının farkındadırlar, mutlu olmaya, mutlu yaşamaya çalışırlar. Sözün kısası, bu dünyaya bağlıdırlar. Bu bağ, kimi kahramanlarda yaşama sevgisi, kimlerinde eğlence düşkünlüğü, kimlerinde Batılı yaşayışa özeni, kimlerinde aşk ve karşı cins düşkünlüğü, kimlerinde de hür yaşama isteği, şeklinde görülür. Karakterlerden Firdevs Hanım ve kızları ile Behlül (Aşk-ı Memnu), Veli Bey'in kızları ile Bekir Servet (Kırık Hayatlar), Behiç (Genç Kız Kalbi) ve Perran (Son Yıldız) maddeci dünya görüşüne sahiptirler. Onların hemen hepsi, "yaşamak için hayal değil, hayat yani para lazımdır." fikrini taşırlar. Yaşayış çizgileri de bu doğrultuda yürür. Bu uğurda ahlak kurallarını ve toplum düzenini bile çiğnemekten çekinmezler." Bk. Cahit Kavcar, *Batılılaşma Açısından Servet-i Fünûn Romanı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995, s. 102-103.

⁶ Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1995, s. 90.

⁷ Mithat Atabay, *II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Milliyetçilik Akımları*, Kaynak Yay., İstanbul 2005, s. 21-22; Mehmet Kaplan, *Nesillerin Ruhu*, Dergâh Yay., İstanbul 2006, s. 47.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

demektir.⁸” Ancak, 1908-1922 yılları arasını kapsayan “Millî Edebiyat Dönemi” diğer dönemleri kapsamadığı için Türk edebiyatını dönemlere ayırmada çelişki oluşturur. Bu bağlamda Tanzimat Fermanı’ndan itibaren gelişen ve Batı taklitçisi olduğu iddia edilen edebiyat döneminin yanı sıra divan edebiyatı adıyla adlandırılan edebiyatın gayrı millî olduğu gibi bir anlam ortaya çıkar. Fakat bu edebî dönemlerin Türk halkının diliyle, duyuş tarzıyla, edebî eğilimleriyle oluşturulan eserlerine gayrı millî denilemez. Bu yanlış algılayışın sebebi ise “millî edebiyat” kavramına bütüncül olmayan ve daraltılan bir anlam yüklenmesidir⁹.

Anthony Smith’in Milliyetçilik Kuramı ve Yansıtma Kuramı

Milliyetçilik kuramlarından birini geliştiren Anthony D. Smith’in temel tezi, modern milliyetçiliklerin geçmiş etnik topluluklar ve bağlılıklar ele alınmadan anlaşılamayacağıdır. Millet ise, tarihi bir toprağı paylaşan, ortak mitleri ve tarihsel anıları, kitlesel bir kamu kültürü, ortak ekonomisi, tüm üyeleri için geçerli hak ve ödevleri ve belirli bir ismi olan insan topluluğudur. Smith, milletin oluşum seyrini ise, birleşme ve bölünme denilen iki boyut üzerinde düşünür. Birleşme ile farklı birimlerin bir araya gelerek etnik topluluğu oluşturmasını, bölünme kavramıyla ise etnik kimliklerin çeşitli sebepler nedeniyle birbirinden ayrılmasını anlatır. Etnik kimlikler son derece dayanıklıdır, ancak bu, bizi bir etnik topluluğun hiçbir değişime uğramadan günümüze ulaştığı inancına götürmemelidir. Etnik kimlikler, dinî reform, kültürel ödünç alma ve halk katılımı ile kendini yeniler. Ulus ise, egemen bir grubun diğer güçsüz grubu kendi bünyesine almasıyla kurulur. Milletlerin oluşum seyrini yatay ve dikey olarak ikiye ayıran Smith, yatay ile zenginleri, dikey ile halka ait toplulukları anlatmaya çalışır¹⁰.

Yatay topluluklar genelde din adamları, aristokratlar, bürokratlar, yüksek rütbeli subaylar ve zengin tüccarları içerir. Bu toplulukların genel özelliği toplumun üst tabakasını oluşturdukları için toplumun diğer sınıflarını kendi içerilerine çekmeye çalışmalarıdır. Sürecin başarıya ulaşmasında en büyük pay ise yeni kurulmakta olan bürokratik devlettedir. Smith’in idari devrim adını verdiği kolektif kimlik toplumun geneline yayar. İdari devrimi ise ekonomik ve kültürel anlamda yapılan yenilikler tamamlar. Bunu yaparken dinî otoritenin zayıflaması onlara yardımcı olur. Ayrıca kültürel dönüşüm de sağlanarak, roman ve gazete üretiminde ciddi artış sağlanır. Bu süreçte en etkin toplumsal sınıflarsa aydınlar ve entelektüellerdir. Dikey topluluklarda milletin oluşum seyri yerli olanın sunulması ile olur ve onlara yeni hedefler sunmak gerekir¹¹.

Batılı yaşamı Osmanlı Devleti’nde destekleyen aydınlar, toplumda var olan değişimleri eserlerinde kullanırlar. Anthony Smith’in ifade ettiği romanda kültürel dönüşüm Servet-i Fünûn romanında tam anlamıyla kendine yer bulur. Bunu ifade etmede en uygun kuram yansıtma kuramıdır.

Yansıtma kuramına göre, gerçek hayatta görülen nesnelere yansıtan edebî eser, somut olarak dış dünyaya soyut olarak da insanın iç dünyasına ait olduğu için aynaya benzeyen yapıyı olduğu gibi yansıtır. Platon’un Devlet Diyaloğı’na göre sanat eseri taklittir. Yansıtma kuramına

⁸ Ali İhsan Kolcu, **Millî Edebiyat I**, Salkımsöğüt Yay., Erzurum 2007, s. 17; “II. Meşrutiyet sonrasında belirginleşen ve bazı görüşlere göre İstiklâl Savaşı’ni da içine alarak Cumhuriyet’in ilânı yıllarına kadar devam eden edebiyat faaliyetini işaret etmek için kullanılışının, anlamı daraltılmış bir adlandırma olduğu ve özel bir mânâ kazandığı görülmektedir. Halbuki millilik, bir millete özgü olmayı düşündürmektedir. Bu cümleden hareketle, bir milletin kendi tarihinin derinliklerinden taşıdığı ve artık ona özgü hale gelmiş değerlerin, o milletin diliyle ve estetik tecrübeleriyle meydana getirdiği edebiyata tartışmasız ‘milli edebiyat’ diyebiliyorsak, ‘milli edebiyat’ adlandırmasıyla aşağı yukarı 1908-1922 yılları arasındaki edebiyatı kastederken bu tarihlerin dışında kalan edebiyata ‘gayrimillî’ demek çelişkisiyle karşılaşırız.” Bk. Hülya Argunşah, “Millî Edebiyat”, **Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yay., Ankara 2004, s. 166.

⁹ Hülya Argunşah, agb. s. 166-167.

¹⁰ Umut Özkırmı, **Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış**, Doğu Batı Yay., Ankara, 2008, s. 216-228.

¹¹ Umut Özkırmı, **age.**, s. 216-228.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

göre ise, üç tür gerçek vardır. “Birincisi sedir ideasıdır ki Tanrı tarafından yaratılır; ikincisi marangozun yaptığı sedirdir; üçüncüsü ressamın çizdiği sedir resmidir.” Bu resim veya sanat eseri taklit olduğundan edebî eserdeki olaylar ya da diğer özellikler sosyal hayatta aranır¹². Aristo’nun *Poetika* adlı eserinde bu konuyla şu görüşler ortaya çıkar.

“Ozan tıpkı ressam yahut başka herhangi biçim verici sanatçı gibi taklit edici bir betimleyicidir. Buna göre de ozanın şu üç olanaktan belli birini zorunlulukla taklit etmesi gerekir. Yani ya nesnelere nasıl idiyeler yahut nasılsalar; ya da nesnelere, mythosları yahut insanların inançlarına göre nasılsalar; yahut da nesnelere, nasıl olmaları gerekiyorsa, o şekilde betimlemelidir.”¹³

Kültürel dönüşüm Servet-i Fünûn edebiyatındaki yansımaları, konuların İstanbul’da geçmesi, aydınlar ve edebiyat, roman ve dergiler, dinin arka plana itilmesi Servet-i Fünûn Döneminin gayri millî olmadığını gösteren ana öğelerdir.

Kültürel Dönüşümün Servet-i Fünûn Edebiyatındaki Yansımaları

Edebiyatın ne olduğuna ilişkin farklı bakış açılarından yapılmış birçok tanım olmasına karşın, edebiyat genel olarak, “duygu, düşünce ve hayallerin, olayların, eşyanın vb. unsurların heyecan uyandıracak tarzda, estetik bir biçimde ve orijinal bir şekilde, kelimelerle ifade edilmesi” biçiminde tanımlanabilir. Edebî eser, sosyal hayatın belirli bir ayıklamaya tabi tutulması ile oluşur ve içinde doğduğu kültür ve yazıldığı dil açısından mahallî, dinî veya millî özellikler taşır¹⁴.

Matematsel olgular gibi nesnel gerçeklere dayalı bir bilim dalı olmayan edebiyat, günlük hayatı sezgi ve kavrayışa dönüştürmedeki potansiyelinden dolayı “doğru” olma hükmü taşır ve gerçek ile yaşam arasında bir bağ oluşturur. Bu anlamda sanat eseri toplumsal yaşam biçimlerini öyküye dönüştürme yoluyla açığa çıkarır¹⁵.

Hayatın sosyal yönü olan ve edebiyatı içerisinde barındıran kültürde toplumun ihtiyaçlarına paralel olarak yeni yollar benimsenir¹⁶. Osmanlı Devleti’nde de Avrupa tehdidi tam anlamıyla hissedilmeye başladığından ve devletin geleneksel yönetim şekli ve kurumları çöktüğünden¹⁷ yeni kurumlar oluşur. Bu değişimleri veya Batılılaşma hadisesini edebî eserler üzerinden takip etmek mümkündür¹⁸. Yansıtma kuramının sanat toplumsal olanı yansıtır kısmına dâhil olan bu fikir, Servet-i Fünûn Dönemi edebiyatında yer alır. Çünkü Servet-i Fünûn yazarlarının romanlarındaki olay, mekân, değişim gibi unsurlar o dönemin sosyal hayatında vardır¹⁹.

Osmanlı Devletinin Batı ile münasebeti her zaman olsa da Batı sürekli geride görüldüğü için model alınıp izlenmez. Ancak Osmanlı Devleti 19. yüzyılda Batının üstünlüğünü kabul eder ve onun yolunda ilerlemeye başlar. Bu dönemde Avrupalı yaşam tarzının benimsenmesinde önemli

¹² Mehmet Önal, *En Uzun Asrın Hikâyesi*, Akçağ Yay., Ankara 1999, s. 172-173.

¹³ Aristoteles, *Poetika*, Çev: İsmail Tunalı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2006, s. 75-76.

¹⁴ Mehmet Önal, *age.*, s. 31-38.

¹⁵ Austin Harrington, “Sosyal Dünyanın Edebiyat Yoluyla Kavranması: Robert Musil’in *Niteliksiz Adam* Romanı Üzerine Sosyolojik Düşünceler” Çev: Nurettin Çalışkan, *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri*, (Ed. Köksal Alver), Hece Yay., Ankara 2004, s. 57-58.

¹⁶ Erol Güngör, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Yay., İstanbul 1999, s. 30.

¹⁷ Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret*, Dergâh Yay., İstanbul 2004, s. 33.

¹⁸ Aristo nesnelere ve insanlardan yola çıkarak edebiyatı anlatmaya çalışır. Sonraki dönemlerde fikirlerinin temelini Marksist estetikten alan gerçekçiler konu olarak çağdaş toplumu kendi gözlemlerine dayanarak anlatma yoluna giderler. Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yay., İstanbul 2004, s. 39-40.

¹⁹ Selçuk Çıkla, *Roman ve Gerçeklik Bağlamında Kültür Değişimleri ve Servet-i Fünûn Romanı*, Akçağ Yay., Ankara 2004, s. 49.

olan Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin *Sefaretnâme* adlı eserinin ardından Osmanlı sosyal hayatında değişmelerin başladığı dikkati çeker²⁰.

Servet-i Fünûn Döneminde Batı'nın bazı teknik gelişmelerinden faydalanılır, ancak bu taklit seviyesinin ötesine geçemediğinden çağdaşlaşma kabukta kalır. Kabukta kalan yalnız teknik yönden Batılılaşan yapılar olmayıp siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik öğeler de taklit seviyesinde bir ilerleme kaydederler. II. Abdülhamit, Batılılaşmanın eğitimle olacağını düşünerek çağdaşlaşma yolunda iyi eğitim almış kişiler yetiştirmek amacıyla Tanzimat'la başlayan okul açma fenomenine devam eder. Bu dönemdeki güçlük, İslam medeniyetinin içerisine Hristiyan medeniyetini yerleştirmektir²¹.

Siyasi alanda merkezi bir devlete kavuşmak isteyen Osmanlı Devleti, İstanbul'da çıkan isyanlar sonucunda Yeniçeri Ocağını kaldırarak modern devlete ulaşma yolunda adımlar atar. Bu yenilik her ne kadar askerî alanda yapılan bir yenilik gibi görünse de Batılılaşmanın önündeki engellerin de kaldırılması amaçlanmıştır. Çünkü İstanbul'da Yeniçeri Ocağının ve halkın bir kısmının çıkarttığı isyanın sebebi Batılılaşmadır. Batılılaşma çabaları ise, sosyal hayattaki değişimle ön plana çıkar. Sokakların değiştirilmesi, aile yapısı ve eğitim sistemindeki değişim, kadının sosyal hayatta yerini alması ve giyim tarzı, erkek giyimi, mimari ve güzel sanatlar sosyal hayatta yapılan yeniliklerdir²².

Sokakların değişmesi bağlamında Beyoğlu tam anlamıyla bir "prototip" mekân özelliği gösterir. Çünkü Levanten nüfusun çok olması dolayısıyla Avrupalı yaşam tarzının Beyoğlu'na girmesi oldukça kolay olur. Fizikî yapısıyla da değişen sokağı Avrupalı şekle getirmek için çeşitli yenilikler yapılır ve eski mahalle yapısından yeni mahalle yapılarına doğru bir gelişim seyri takip edilir. Ayrıca yine bu değişimin sonucu olarak yeni sosyal etkinlik alanları olan pastaneler, oteller ve lokantalar kurulur. Ayrıca şehir yapısının değiştiği görülür. Bu değişim Servet-i Fünûn Dönemi Türk edebiyatına çeşitli şekillerde yansır. Özellikle kozmopolit kültürün yaşatıldığı Beyoğlu ve Galata, İstanbul'un önemli semtleridir. Bu dönem romanının birçoğunda bulunan bu örnek, Mehmet Rauf'un *Menekşe* ve *Son Yıldız* adlı romanlarında kendine yer bulur:

*"Menekşe'nin ana kahramanı olan yazar Bülend de: "Bütün Beyoğlu hayât-ı zevkinin erkânı ve maceralarına hemen hemen kâmilten vâkıftır." Ancak, o sokak aşklarından ve mağaza randevularından nefret eder. Son Yıldız'da tanınmış bir gazetenin müzik tenkitçisi olan Halil Nuri, kibar hayatına karışmak için bütün günlerini Beyoğlu konserlerinde, balolarında, tiyatrolarında geçirir. Böylece, Beyoğlu zevk hayatında kendisine önemli bir yer ve ün sağlar."*²³

Sosyal hayatın farklı bir tezahürü de aile yapısındaki değişimle gün yüzüne çıkar. Aile yapısında ilk olarak kadın ve erkeğin yaşamı içerisindeki farklı durum ortadan kaldırılmaya çalışılır. "Haremlik-selamlık" olarak da düşünülebilecek olan eve, yabancı bir erkek giremez. Bu anlamıyla ev tamamen mahremiyet alanıdır. Geleneksel aile yapısından ayrılan kadının fonksiyonu da toplum içerisinde değişir ve "hürriyet" kavramı ekseninde şekillenir. Bu dönem eserlerinde kapalı ve hayatın dışında yer alan kadınların yerine hayatın içerisinde yer alan kadınlar ön plana

²⁰ "Tanzimat'la birlikte Batı'dan aktarılan yenilikleri en genel ifadeyle, siyasi alanda merkezi bir devlete ulaşmak, askerî alanda düzenli, sürekli bir ordu kurmak, sosyal alanda bireylere özel mülkiyet hakkı tanımak, sosyo-kültürel alanda ise Batı'nın günlük kültürünü, bir başka ifadeyle âdâb-ı muâşeretini toplum hayatına aktarmak olarak belirleyebiliriz. Bu fermanla beraber toplum hayatında önce şekli bir değişme başlar. Ecnebi tiyatro kumpanyaları, Avrupalı tarzda giyinme, yaşama, moda, müzik ve mimaride yenilik, bu değişimin göze çarpan tezahürleridir." Bk. Nevin Meriç, *Âdâb-ı Muâşeret: Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi*, Kapı Yay., İstanbul 2007, s. 32.

²¹ Kenan Akyüz, *age.*, s. 35.

²² Nevin Meriç, *age.*, s. 35-197.

²³ Cahit Kavcar, *age.*, s. 204.

çıkarmak. Buna örnekler veren Mehmet Rauf bütün romanlarında kadınla erkeği eşdeğer tutar ve kurulu düzeni eleştirir. Aynı zamanda kadınlar Batı'nın üstünlüğüne de inanırlar²⁴. Kadında oluşan bu değişim aile hayatını ve dolayısıyla evin durumunu da etkiler²⁵.

Modern yapıda ise, evin fonksiyonunda bir daralma meydana gelir. Bu daralmanın sebebi, modern istekler doğrultusunda evin özel alan olarak algılanmaya başlamasıdır. Ayrıca Batılı yaşam tarzına uygun olarak aile fertlerinin özel oda talepleri vuku bulur. Salon dışındaki odalar “özel oda” kavramıyla anlatılır, kadının ve erkeğin misafirleri kendilerine ait özel odalarda ağırlanır. Evin yapısında vücuda gelen bu değişim, aile fertlerinden çocuğun gelişiminde de kendini gösterir. Osmanlı içerisinde yer alan eğitim sisteminin değişimi ve üst tabaka ailelerinin yabancı mürebbiye çalıştırmaları bu değişikliğin sonucudur. Servet-i Fünûn romanında biri Türk olmak üzere birçok mürebbiye tipi yer alır²⁶. Halid Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* romanında mürebbiye Mlle Courton, Nihal ve diğer çocukları Beyoğlu'nda Bon Marché ve Löbon mağazalarına götürür²⁷. Dolayısıyla mürebbiye Mlle Courton kendi kültürünü çocuklara vermeye çalışmaktadır.

Mürebbiyelerin ve yabancı okulların önem kazanmasının sebebi toplumda yabancı dilin öne çıkmasıdır. *Aşk-ı Memnu*'da Behlül, Galatasaray Lisesi mezunu, Adnan Bey, Fransızca bilen kültürlü bir beyefendi olarak tanıtılır. Nihal ise mürebbiyesinden Fransızca öğrenen bir yapıyla karşımıza çıkar. Servet-i Fünûn romancılarının çoğu başta Fransızca olmak üzere birkaç yabancı dil bilirler ve genelde Fransız yazar ve şairleri okuma taraftarıdır²⁸. Halid Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* adlı romanının merkezi kişisi Ahmet Cemil, Fransızca'yı çok iyi bilir ve Fransızca eser okuma zevki vardır. Bundan dolayı Fransızcadan kitap çevirmekle hayatını kazanacağı düşünülmektedir:

“O gün Beyoğlu'ndan geçerken bir kitapçı dükkânının önünde durdular, camekânda duran kitaplara bakıyorlardı, ikisi de hususi mütalaaları sayesinde Fransızcaya mekteplerde kabil olan dereceden çok daha fazla aşına idiler.

Birden Ahmet Cemil dedi ki!

-Ah bak serlevhaya... Mutlaka bir şiir mecmuası olacak.

²⁴ Cahit Kavcar, *age.*, s. 79-129.

²⁵ Geleneksel ortamda ev şöyle tasvir edilir:

“Üst tabakanın evleri ise şöyledir: “Birinci bölümün (selâmlık) önünde geniş bir avlu bulunuyor. Bunun da etrafında çepeçevre açık balkon var. Bu balkonlardan bütün odalara girilebiliyor. Odalar ise, genellikle çok geniş ve iki sıra pencere; ilk sıra pencerelerde renkli camlar var. Evler pek seyrek olarak iki kattan fazla oluyor. Merdivenleri geniş olduğu için, otuz basamaktan fazla değil.” Bk. Nevin Meriç, *age.*, s. 182.

²⁶ *“Yabancı mürebbiyeler arasındaki en büyük ortak nokta, kendi milletlerinin dil, terbiye, kültür ve zevklerini Türk çocuklarına aşılaktır. Özellikle yabancı dil bakımından çocuklara çok yararlı olduklarını da kabul etmek gerekir. Saydığımız bu sebeplerden dolayı, varlıklı aileler, Avrupalı hayatın etkisiyle, çocuklarına mürebbiye tutarlar. Bu arada, *Aşk-ı Memnu*'daki Matmazel De Courton gibi, bulunduğu evin çocuklarını gerçekten seven, onlara tam bir annelik eden, onlar için kendini parlayan örnek mürebbiyeler bulunduğunu da belirtmeliyiz. Zaten bu yaşlı Fransız hanımı, üzerinde her bakımdan çok durulan, romanda büyük rolü görülen, etkili ve başarılı bir tiptir. Yazar da bu eseri için, Boğaziçi tipleri ile yabancı mürebbiye tiplerini yaşattığını söyler.”* Bk. Cahit Kavcar, *age.*, s. 191.

²⁷ Halid Ziya Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnu*, Özgür Yay., s. 80-82.

²⁸ Cahit Kavcar, Mehmet Rauf'un romanlarındaki kahramanların Batılılaşma özelliklerinden olan yabancı dil bilme mevzusunu üç madde üzerinde toplarlar:

“1. Bir yabancı dili gerçekten öğrenip bilenler ve o dilden yararlananlar,

2. Bir yabancı dili surf gösteriş olsun diye yarım yamalak öğrenip her fırsatta araya yabancı kelimeler sokuşturanlar,

3. Ashında yabancı dili bilmedikleri halde günlük hayata da giren bazı yabancı kelime veya sözleri yerli yersiz kullananlar.” Bk. Cahit Kavcar, *age.*, s. 60-61.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

Hüseyin Nazmi baktı, Ahmet Cemil'in gösterdiği kitap Edmond Haraucourt'un "L'âme nue" şiir mecmuası idi. Ahmet Cemil bunu hemen kendine mahsus lisan ile "Ruh-ı Üryan" diye tercüme etti.²⁹

Kadın ve erkek giyiminin, kısaca modanın, değiştiği görülür. Erkek kıyafetinde Osmanlı giyimi olan kavuk, sarık, şalvar ve çarık II. Mahmut döneminden sonra yasaklanır. Yasaklamanın ardından bütün devlet memurlarının ceket, pantolon ve fes giyeceklerine dair kanun çıkarılır³⁰. Halid Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* romanında Adnan Bey'in giyimi "*Soyunup ev içinde giydiği ince şayaktan pantolonunu, beyaz saten gömleğini taktıktan sonra siyah alpağa ceketini aradı.*³¹" şeklinde tarif edilir. Kadın kıyafetleri bağlamında Batı'da, yani Avrupa'daki modalara uygun kıyafetler giyinildiği görülür. Modaya kendilerini kaptıran kadınlar Paris modasına uygun elbiseler diktirirler. Bu durum romanlarda kendine yer bulur. Bunlardan Halid Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* romanında Adnan Bey ve ailesinin yabancı moda gazetelerini takip ettikleri, elbiselerini Beyoğlu'ndaki yabancı mağazalardan aldıkları, Avrupa'dan getirdikleri veya yabancı terzilere diktirdikleri görülür. Ayrıca süs ve tuvalet anlayışları ile mobilya yönünden de Avrupa'dan etkilendikleri ortaya çıkar. Halid Ziya'nın *Nemide* adlı romanında Doğulu ve Batılı tarzda mobilyalar bir aradadır. Mesela *Nemide*'nin yatak odasında bir elbise dolabı, onun karşısında kadife bir sedir ve iki koltuk bulunur³². Halid Ziya Uşaklıgil'in *Nemide* romanında bu durum şöyledir:

"Nemide'nin odasında görülmedik bir telaş, bir gürültü hüküm sürüyordu. Nemide aynanın karşısında bir iskemlede oturmuş tayasına saçlarını taratıyor; bir taraftan sütninesi elbise dolabını açmış Şevket Beyin, Nemide'nin mutluluğunu tamamlamak için takımlarla yaptırıldığı elbiseleri gözden geçiriyordu.³³"

Batılılaşma çabaları mimari ve güzel sanatlarda da kendini hissettirir. Mimaride varlığını sürdüren değişim iç mimaride kendini gösterir. Sedirin yerini koltuk, masa, sandalye gibi eşyalar alır³⁴. Osmanlı döneminde genellikle sosyal tabakanın en üstünde bulunan insanların konaklarda oturdukları görülür. Oysa Servet-i Fünûn Dönemine gelindiğinde bu durum değişir ve apartman hayatı ön plana çıkar. Bu durum, Halid Ziya Uşaklıgil'in bütün romanlarında göze çarpar. Mehmet Rauf'un ilk romanlarında konak, köşk, yalı hayatı şeklinde görülürken sonraki romanlarında apartman hayatına örnek metinleri bulmak mümkündür. Kahramanları da alafranga dekorasyon unsurlarına önem verir. Sofra ve mutfak da Batı'da olduğu gibi düzenlenir. Bu durum Halid Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* romanında şöyle geçer:

"Lakin Adnan Bey'le izdivaç demek Boğaziçi'nin en büyük yalılarının biri; o önünden geçilirken pencerelerinden avizeleri, ağır perdeleri, oyma Louis XV ceviz sandalyeleri, iri kalpaklı lambaları, yıldızlı iskemleleriyle masaları, kayıkhanesinde üzerlerine temiz örtüleri çekilmiş beyaz kikle maun sandalı fark olunan yalı demektir.³⁵"

Güzel sanatlardan resim konusunda Batı'daki akımlardan parnasizmi benimseyen Servet-i Fünûn sanatçıları canlı tasvirler yaparlar. Ayrıca bazı roman kahramanlarının resimle ilgilendikleri

²⁹ Halid Ziya Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*, Özgür Yay., İstanbul 2002, s. 56.

³⁰ Bu durum Servet-i Fünûn Dönemi Türk romanında şu şekilde kullanılır:

"Erkek kahramanları İstanbul sokaklarında genellikle fesli, setreli, ütülü ve dar pantolonlu, paltolu, Napolyon çizmeli, kolalı gömleklili ve takma yakalı, eldivenli, şemsiyeli, bastonlu, tek gözlüklü, dolaşırken görürüz. Alafrangalığa özenen ve şıklığı bir erkek için ana meziyet sayanların kıyafetleri özellikle dikkati çeker. Bunların ideali, bir Fransız beyzadesine benzemektir." Bk. Cahit Kavcar, *age.*, s. 152.

³¹ Halid Ziya Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnu*, s. 65.

³² Cahit Kavcar, *age.*, s. 157-171.

³³ Halid Ziya Uşaklıgil, *Nemide*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1984, s. 40-41.

³⁴ Beşir Ayvazoğlu, *Geleneğin Direnişi*, Ötüken Yay., İstanbul 2000, s. 49-55.

³⁵ Halid Ziya Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnu*, s. 44.

dikkati çeker. Müzikte ise 18. yüzyılda yapılan atılımlar önemlidir. Dede Efendi, gibi Türk musikisinin üstadını yetiştiren bu ekolün sonraları Hacı Arif Bey devrini başlatmasıyla Türk musikisi yozlaşır. Gramafonun da müzik aleti olarak kullanılmasıyla Türk musikisi eğlence musikisi hâlini alır. Müzik-yı Hümâyün'un kurulmasıyla da Batı müziği kabul edilir³⁶.

Müzik unsurunu gelenek kavramı içerisinde ele almak gerekir. Gelenek ise statik bir yapı içerisinde olmayıp “ait oldukları milletin ihtiyaçlarına uygun biçimde değişen, gelişen, ortadan kalkan veya parçalanarak yeni geleneklerin doğmasını sağlayan dinamik bir yapıya sahiptirler.”³⁷ Buna bağlı olarak müzik unsuru da geleneğin dinamik özelliğine binaen dünyaya kapalı çerçevesi içerisinde zayıflar ve cansızlaşmasından dolayı³⁸ Batı musikisine açılmak Servet-i Fünûn Dönemi için kaçınılmazdır. O dönemin padişahı II. Abdülhâmid de alaturka müziğe karşı alafranga müziği tercih eder³⁹. Buna bağlı olarak özellikle *Servet-i Fünûn* dergisinde Batı müziği ile ilgili makaleler yayınlanır. Romanda klasik Batı müziği ve eserleri üzerinde durulur⁴⁰. Romanlardan örnek olarak *Mai ve Siyah* romanında Ahmed Cemil, Tepebaşı Gazinosunda Fransız bestecisi Waldteufel'in bir valsini dinler.

“O vakit aklına geldi. Waldteufel'in bu meşhur valsini ne vakit dinlese bütün hayali inkişaf ederdi. Onun ismini kendine mahsus şive ile tercüme etmişti: Bârân-ı elmas! Ne güzel, ne huylular getiren, nasıl rüya âlemleri açan bir isim..”⁴¹

Evlerde Batı'nın önemli müzik aletlerinden olan piyanonun yer aldığı gözlenmeye başlar⁴². Halid Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* romanında bu durum şöyle ele alınır:

“Lâmia'nın musiki mecmuası piyanoya her yeni başlayan çocuklara muallimlerin tertip ettikleri hemen daima az çok yekdiğerine benzeyen neşayitten ibaretti:

Bir Genç Kızın Duası, Aşk Serzenişleri, Carnavale di Venezia 'dan sade bir ariette.

Lâmia evvela piyanosunun başına müteredit oturdu; yapamamak korkusundan mütevellit bir heyecan kalbini sıkıyor, gözlerini bulandırıyor.”⁴³

Tanzimat Döneminde Türk edebiyatına dâhil olan Batılı anlamda tiyatronun bu dönem romanına yansıdığı görülür. Ayrıca çalgılı kahvehane ve gazinoların görüldüğü bu dönem romanında balo, parti, oyun ve kumar alanları dikkati çeker. At arabası, vapur, kayık, sandal, tramvay, tren, tünel ve otomobil bu dönemin Türk romanına yansıyan Batılı anlamda ulaşım araçlarıdır⁴⁴.

Hayatın yansıması şeklinde tezahür eden Servet-i Fünûn Dönemi Türk edebiyatının gayrı millî olarak nitelendirilmesinin sebebi, millî kavramına yanlış anlamlar yüklenmesidir. Buna bağlı olarak Cahit Kavcar Servet-i Fünûn romancılarını Batı medeniyetini getirişte hiçbir gümrük

³⁶ Beşir Ayvazoğlu, *age.*, s. 49-57.

³⁷ Dursun Yıldırım, *Türk Bitiği*, Akçağ Yay., Ankara 1998, s. 82.

³⁸ Ersin Onay, “Çağdaş Müzik” *Millî Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1990, s. 188.

³⁹ “Doğrusu alaturka musikiden hoşlanmam. İnsana uyku getirir. Alafranga musikiyi tercih ederim. Bilhassa opera ve operetler pek hoşuma gider. Hem size bir şey söyleyeyim mi? Alaturka dediğiniz makamlar Türklere ait değildir. Yunanlılardan, Acemlerden, Araplardan alınmıştır. Türk çalgısı davulla zurnadır, derler ya, bunda da tereddüdüm vardır. Bu iki çalgı da Arapların imiş. Bir tarihte, Türkistan taraflarında seyahat etmiş bir zattan tahkik ettim. O tarafın köylerinde eskiden beri çalınan çalgı sazmış. Bizde de Anadolu'nun asıl Türk köylerinde daima saz çalınmış.” Bk. Beşir Ayvazoğlu, *age.*, s. 61.

⁴⁰ Cahit Kavcar, *age.*, s. 132.

⁴¹ Halid Ziya Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*, s.34.

⁴² Beşir Ayvazoğlu, *age.*, s. 49-57

⁴³ Halid Ziya Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*, s. 139.

⁴⁴ Cahit Kavcar, *age.*, s. 261.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

koymadıkları, kendi millî varlıklara ve değerlere eğilmedikleri, millî duygulara ve yurt sevgisine rastlanmayan kahramanlar oluşturdukları, karakterlerin eğitiminde Türk toplumunun şartlarını ve ihtiyaçlarını gözetmedikleri, teknolojiden ve teknolojik ihtiyaçlardan söz etmedikleri için eleştirir⁴⁵. Ancak Servet-i Fünûn romanının millî varlıklara uymadığını ifade eden bu görüş, yerlilik noktasında düşünülen gerçeklerin farklı bir izdüşümüdür. Millet mefhumunun ortaya çıkışı ve Osmanlılık düşüncesi, Türk unsurunu geri plana iter, hatta Türk kavramı bir millet adı olmaktan uzak bir hâl alır. Kendilerinin içerisinde buldukları Batılı yaşam tarzını roman içerisine dâhil eden Servet-i Fünûnculara gayrı millî yakıştırması yanlıştır. Fakat Servet-i Fünûn romanına ilk önce *Hakkı Behiç: Bizde Roman, Servet-i Fünûn, 1909, C. XXXVI, sayı: 931* adlı eserde yapılan bu yakıştırma sonradan da devam eder⁴⁶. Ahmet Şuayb da Servet-i Fünûn Dönemine mensup kişilere yapılan eleştirilere cevap verirken kendilerinin Batı'yı taklit etmediklerini, ondan faydalandıklarını ifade eder⁴⁷. Hayata en yakın kopyayı veren edebiyat Batı'dan faydalansa bile yine kendi edebiyatını vücuda getirir. Osmanlı toplum yapısının değişmesine bağlı olarak kültür ve edebiyattaki değişimin anlatıldığı eserler, Osmanlı sosyal hayatının edebiyata yansımalarıdır⁴⁸. Buna bağlı olarak dönemdeki yaşam tarzını konu edinen edebiyat eseri toplumda gördüğü tipleri yansıtır millî bir özellik taşır⁴⁹.

Şiirde ise, günlük hayatın edebiyata aksini bulmak mümkündür. Her ne kadar Tevfik Fikret bu durumu Francois Coppée'nin etkisinde kalarak vücuda getirmiş olsa da sonuçta toplumsal hayatı anlatan şiirler yazar. Hatta sembolik bir dille yazılan "Sis" şiiri, dönemini eleştiren bir yapıya sahiptir⁵⁰. Ayrıca "Balıkçılar" şiirine bakıldığında balıkçının yaşadıkları ve ailesinin sorunları şairin gözüyle romantik bir tarzda dile getirilir. Bu olguların tümü Servet-i Fünûn edebiyatının halktan kopuk bir yapıya sahip olmadığını gösterir.

İstanbul'u veya İstanbul'un Belirgin Semtlerini Eserlerde Kullanmak

İstanbul'un Türk vatani içerisindeki önemini Yahya Kemal'de aramak gerekir. Yahya Kemal İstanbul'u bütün Türk vatanının bir özü olarak görür. Çünkü Osmanlı coğrafyası içerisinde yer alan bütün Müslüman Türkler, İstanbul'u birlikte kurarlar⁵¹. Bu görüşle İstanbul'a bağlanan Yahya Kemal'e göre, Türk vatanının ruhunu oluşturan bu şehri sevmek, gerçekte bütün vatani ve Türklüğü sevmektir⁵².

Türk edebiyatının İstanbul dışına çıkması ilk olarak Ebubekir Hazım Tepeyran'ın *Küçük Paşa* adlı eseriyle olur. İstanbul aydınının Anadolu ile tanışması ise Kurtuluş Savaşı ile gerçekleşir. Faruk Nafiz Çamlıbel'in "Han Duvarları" şiirinde geçen "İlk sevgiye benzeyen ilk acı, ilk ayrılık" mısraları İstanbul dışına çıkan şairin Anadolu'yu gidilmek istenilmeyen bir yer olarak görmesinin tezahürüdür. Bu dönemde İstanbul'un edebiyatçıların hayata ve memlekete bakış tarzlarını yönlendiren bir rol oynamasına⁵³ bağlı olarak Servet-i Fünûn Dönemi sanatçıların İstanbul dışına çıkmadıkları için yargılamak yanlıştır. Ayrıca sanatçı, bütün toplumu değil, dış dünyadan, yaşantılarından, gözlem ve incelemelerinden amacına göre belirli bir seçme yaparak gerçeğe

⁴⁵ Cahit Kavcar, *age.*, s. 287.

⁴⁶ Kenan Akyüz, *age.*, s. 112.

⁴⁷ Bilge Ercilasun, *Servet-i Fünun'da Edebî Tenkit*, MEB Yay., İstanbul 1998, s. 224.

⁴⁸ "O halde Millî Edebiyata ait eserler, yukarıda 'millet' tarifinde öne çıkan unsurları yansıtan yani aynı dil, din ve edebiyat birliğini aksettirecektir. Bunun dışında kalanlar gayrı millî sayılmamakla birlikte yazıldıkları devrin duyuruluklarını yansıtan eserler olarak kabul görecektir." Ali İhsan Kolcu, *Millî Edebiyat I*, s. 17.

⁴⁹ Bilge Ercilasun, *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, Akçağ Yay., Ankara 1997, s. 459.

⁵⁰ İsmail Parlatır, *Tevfik Fikret*, Akçağ Yay., Ankara 2004, s. 56-71.

⁵¹ Yaşar Şenler, *Kültür ve Edebiyata Dair Görüşleriyle Yahya Kemal*, Ötüken Yay., İstanbul 1997, 178.

⁵² Nihat Sami Banarlı, *Bir Dağdan Bir Dağa*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1984, s. 317.

⁵³ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri II*, Dergâh Yay., İstanbul 2005, s. 22.

Turkish Studies

benzeyen bir dünya kurar⁵⁴. Amacı ise gerçek hayatta zengin ve derin bulduğumuz yaşantıları okuyucuya sunmaktır⁵⁵.

“Çernişevski, sanatın görevlerine ilişkin düşüncelerinde son olarak şu doğru saptamayı da koymuştur: Sanat eserlerinin, yaşamı “yeniden yaratma” ve “açıklama” ile birlikte, taşıdıkları bir üçüncü anlam daha vardır ki, o da, “yaşam görüngüleri üstüne yargı” getirmeleridir. Gerçekten de, edebiyat sanatının eserleri her zaman, yazarlarının, gösterime sundukları toplumsal karakterlere ilişkin düşünsel heyecansal yaklaşımlarını da dile getirirler. İşte, karakteristik –olan’la ilgili bu düşünsel (ideel) değer yargısı içinde, sanatsal edebiyatın ideolojik özü de, en yeğin ve en açık olarak meydana çıkar. Bu değerlemenin imgeler halinde dile getirişi yoluyla ki, edebiyat eserleri, dinleyicilerin ve okuyucuların düşüncelerini, duygularını, istençlerini ve tüm iç dünyalarını etkilerler.”⁵⁶”

Çernişevski’nin edebiyat eserlerine yüklediği işlevsel anlamı Rus edebiyatında toplumcu gerçekçi kuram çerçevesinde oluşan “olumlu kahraman” öğretisi bağlamında ele almak gerekir. Bu yapıda halkı bilinçlendirmek amacı güden Rus yönetiminin edebiyatı kullanması ile⁵⁷ Anthony Smith’in kültürel dönüşümü roman ve gazete ile aydın ve entelektüelde araması arasında büyük bir bağlantı vardır. Buna bağlı olarak toplumsal dönüşüm isteyen Servet-i Fünûn edebiyatı sanatçıları İstanbul’un belirli çevrelerindeki yaşamı halka özümsetmeye çalışırlar. Diğer taraftan sanatçı, bir coğrafya içerisinde her bölgeyi veya durumu eserinde anlatmak zorunda değildir. Nitekim Millî Edebiyat Dönemi sanatçıları sosyal konuların yanı sıra, yalnızca aşk konusunu işleyen roman ve hikâyeler de yazarlar⁵⁸. Bu durum, Millî Edebiyat sanatçıları millî olmaktan çıkarmadığı gibi, Servet-i Fünûn Dönemi sanatçıları da yalnızca İstanbul’un belirli semtlerini anlatmaları onları gayri millî olarak değerlendirmeyi gerektirmez.

Ahmet Hamdi Tanpınar, Servet-i Fünûn Dönemi romanlarındaki kahramanların Türk, olayların ise tezatlarla rağmen memleketteki yaşayış olmasının toplumla ilgili bir yapının ürünü olduğunu vurgular⁵⁹. Nitekim Servet-i Fünûn sanatçıları, Anthony Smith’in ifade ettiği gibi, belirli bir yaşam tarzını halka sunup halkın bu seviyeye çıkmasını isteyen yatay milliyetçiliğin bakış açısına bağlı olarak roman ve hikâyelerini vücuda getirirler. İstanbul’un da tüm devletin özü olduğu düşünüldüğünde bu bakış açısı yanlış olmasa gerektir. İstanbul’un belirli semtlerini edebî eserlerinde dile getirenler sanatçılar, başka bir deyişle aydınlardır. Anthony Smith’in de kuramında üzerinde durduğu diğer konu, aydınlık ve entelijensiyadır.

Aydınlık ve Edebiyat

Belirli bir bilinç düzeyine ulaştıktan sonra bireyselliklerinin farkına varan kendisinin ve milletin eksik yönlerini fark ederek topluma yön veren “aydın⁶⁰” kavramının karşılığı olan ve Avrupa’da bir hareketin öncülerine verilen “avangard” bir ordunun, birliğin öncü kolu anlamına

⁵⁴ Nurullah Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi**, Öncü Kitap Yay., Ankara 2005, s. 64.

⁵⁵ Berna Moran, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, s. 169.

⁵⁶ Gennadiy Pospelov, **Edebiyat Bilimi**, Çev: Yılmaz Onay, Evrensel Basım Yay., İstanbul 2005, s. 121.

⁵⁷ Berna Moran, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, s. 61.

⁵⁸ Kenan Akyüz, **age.**, s. 180.

⁵⁹ “Bir romancının cemiyetle, o cemiyetin insanıyla, hayatıyla alakasını nereden anlarız? Herhangi bir Türk romanını açıyorum. İçindeki isimlere bakıyorum: Türk. Yaşayışına bakıyorum: Bu memlekette mevcut bir yaşayış. Manzaraya bakıyorum: Anadolu veya İstanbul manzaraları. Yazıcı, elinden geldiği kadar etrafını vermeğe çalışmış. Mevzu: Kendi hayatımızdan seçilmiş. Üstelik halledilmeye çalışılan meseleler var, onlar da cemiyetimizin meseleleri – vâkıa bu meseleler bahsinde ayrıca durmak lazım gelecek-. Hülâsa, yaşayışındaki tezatlarla dahi olsa bu memleketin insanı, bu memleketin peyzajında, bu memleket halkının diliyle kendi hazin veya mesut macerasını yaşıyor. Şimdi bu romanın cemiyetimizle alakasını nasıl iddia edebiliriz.” Bk. Ahmet Hamdi Tanpınar, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, (Haz. Dr. Zeynep Kerem), Dergâh Yay., İstanbul 2000, s. 48.

⁶⁰ Nurullah Çetin, “Günümüze Işık Tutan “Münevver Aydın” Mehmet Âkif Ersoy”, **II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı**, Akçağ Yay., Ankara 2007, s. 428.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

gelir. 1789 Fransız İhtilali'nden sonra ortaya çıkan bu kavram, 1830'larda Saint-Simon'un cemaatinde büyük toplumsal dönüşümün gerçekleşmesinde sanata verilen öncü rolü anlatmak için kullanılır. Bu tarihlerde Saint-Simon bilim adamları ve sanayicilere, avangardın sanatçılar olduğunu ifade eder. Çünkü toplum üzerinde yapıcı bir iktidara sahip olmak ve zihnin değişimini sağlamak sanatın kaderidir. Bu bağlamda, sanatçı dışındaki bilim adamları ve sanayicilerin avangardı sanatçılardır. Bu bağlamda sanatın ve sanatçının görevi, en ileri toplumsal eğilimleri bildirmek, yol göstermek ve bilinmeyi ifade etmektir. Bir sanatçının avangard olduğu insanlığın veya yaşadığı toplumun nereye gittiğini kavramasıyla anlaşılır⁶¹ ki böylece Osmanlı Devleti içerisinde aydınların önemi kendiliğinden ortaya çıkar. Edebiyata yansıyan bu durumu, Ali Canip Yöntem'in fikirlerini anlattığı şu bölüm açıklar:

“Öyle bir nesle mensubum ki Şark edebiyatı ile iştigâl etmekle beraber Garp edebiyatının teshir edecek nüfuzu altında bulunuyordu. Fakat beni gayr-ı milli eser yazmış olmakla itham edenlerin, bugünün hayatı içinde seslerini yükseltebileceklerini zannetmem. Aşk-ı Memnu muharrirince ileri sürülen mülâhazanın mantığı ve kuvveti son cümlede toplanmıştır, kanaatindeyim: Bugünün hayatı ki Türk milletinin garplılaşıma yolunda en azîmkâr hamlelerini ihtiva ediyor. Halit Ziyâ Bey bu hamleleri daha evvel edebiyata aksettirmiş olmakla müftechir görünmektedir ve bunda tamamen haklıdır. Nordau, meşhur bir eserinde, bir cemiyetin bünyesinde vukûa gelecek tahavvüllerin en evvel edebiyatta kendini hissettireceğini söyleyerek san'at âlemini içtimâî hayatın barometresi olmak üzere telâkki ettiğini anlatır.”⁶²

Halid Ziya Uşaklıgil'den alınan bu fikirler topluma yön vermenin ve öncülük etmenin açık bir kanıtını sunar. Ayrıca Anthony Smith'in toplumsal dönüşüm sürecinde en etkin sınıfın aydınlar olduğunu söylemesi ve avangard anlayıştaki yön vermeyi Servet-i Fünûn Dönemi Türk Edebiyatında bulmak mümkündür. Çünkü Batılılaşma çabalarının en fazla görüldüğü dönem 19. ve 20. yüzyıllara rastlar.

“Ülkemizde Batılı hayatın yayılma aşamalarını siyaset ve edebiyatla ilgili bazı olay ve gelişmelerin başlangıç tarihlerini dikkate alarak Tanzimat öncesi, Tanzimat devri, Servet-i Fünûn yılları, II. Meşrutiyet sonrası, Cumhuriyet devri gibi dönemlere ayırmak mümkündür. Dikkat edilirse alafranga hayat ve onun her alandaki unsurları XIX. yüzyıl boyunca ve XX. yüzyıl başlarında yıllar geçtikçe yayılma hızını artırmış ve bu alafranga (yabancı) hayat ve onun unsurları kendini en fazla bu dönemlerden son üçünde belirgin bir şekilde hissettirmiştir.”⁶³

Aydının veya entelektüelin Servet-i Fünûn Döneminde yapmak istedikleri Anthony Smith'in ifadesiyle, yeni kurulmakta olan bürokratik devlete ulaşmaktır. II. Abdülhamid'in bitirmek istediği Yeni Osmanlılar Cemiyetinin de misyonu budur. Ancak II. Abdülhamid, Yeni Osmanlılar örgütünü dağıtsa da yok edemez. Bunun sıkıntısını ise eğitim ve iletişim alanlarında çeker. Çünkü İstanbul'da Batı tarzında eğitim veren okullarda anayasal özgürlük, vatanseverlik ve meşrutiyet yönetimi isteyen fikirler genç dimağlara aktarılmaktadır. Bu okullarda Batı'da öğrenim gören Yeni Osmanlı taraftarı öğretmenler görev yapmaktadır⁶⁴. Aydınların meşrutiyet yönetimine geçmek istemelerini bürokratik yönetime ve millî bir devlete ulaşmak olarak nitelemek mümkündür. Tefik Fikret'in “Sis” şiirinin ve sıkıntıyla geçen günlerinin ardından Meşrutiyet'in

⁶¹ Peter Bürger, **Avangard Kuramı**, Çev: Erol Özbek, İletişim Yay., İstanbul 2007, s. 10-11.

⁶² Ahmet Sevgi; Mustafa Özcan, **Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri**, Tablet Kitabevi, Konya 2005, s. 272.

⁶³ Selçuk Çıkla, **age.** s. 22-23.

⁶⁴ Mehmet Karakaş, **Türk Ulusçuluğunun İnşası**, Vadi Yay., Ankara 2000, s. 124.

ilanı ile “Rücu”⁶⁵ şiirini yazması bu şekilde açıklanabilir. Yani Servet-i Fünûn Dönemi sanatçıların veya aydınlarının Anthony Smith’in dediği anlamda bürokratik devlete geçmeyi arzuladıkları Tevfik Fikret’teki bu geçiş süreciyle anlaşılabilir.

Roman, Gazete ve Dergiler

Batılılaşma, Servet-i Fünûn Döneminden sonra hızlanarak Türk toplumunda kendini hissettirmeye başlar. Bunun sebebi Anthony Smith’in ifade ettiği roman ve dergilerin artmasıdır. Aynı zamanda avangard kuram içerisinde yer alan sanatçının ve sanatın toplumsal işlevi doğrultusunda okura ulaşacak ve toplumu yönlendirecek metinler gazete, dergi ve romanlardır⁶⁶. Bu anlamda Benedict Anderson gazete ve romanları hayali olarak algıladığı milletlerin oluşum sürecinde inceler. Ona göre, geçmişten geleceğe uzanan zaman dilimi içerisinde oluşan millet roman kurgusuna benzer bir şekilde vücut bulur. Aynı zamanda gazete de milletlerin oluşum süreci içerisinde önemlidir. Çünkü popüler kültürün ürünü olan gazeteler her gün okunur ve herkes aynı gazeteyi okur. Bu anlamda kendi gazetesinin toplum içerisinde her yerde tüketildiğini düşünen gazete okuyucusu, hayalî dünyanın gündelik hayattaki köklerinden emin olur. Böylece “*Kurgu sessizce ve sürekli bir biçimde gerçekliğe sızar ve modern milletin ayırt edici özelliklerinden olan anonim topluluğa duyulan güveni yaratır.*”⁶⁷ Bunlara roman ve gazete ile aynı özelliğe sahip dergi de eklenebilir.

Türk toplumunda ise Tanzimat Dönemindeki çeviri faaliyetleri ile başlayan roman türü, toplum içerisinde oldukça önemli bir yer edinir⁶⁸. İkinci olgu olan gazete, *Takvim-i Vekâyi*, *Ceride-i Havadis* ve *Tasvir-i Efkâr* adlarıyla Tanzimat Döneminde yayınlanmaya başlanır. Bunların yanı sıra *Şark ve Garb* gibi birçok gazete daha yayınlanır⁶⁹. Servet-i Fünûn Döneminde ise *Sabah*, *Tarık*, *İkdâm* ve *Terakkî* gazeteleri yayınlanır.⁷⁰ Milliyetçilik kuramları düşünüldüğünde gazetenin Tanzimat ve Servet-i Fünûn dönemi içerisinde Batılı yaşam tarzının gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Gazetelerin önemli bir yönü ise Benedict Anderson’un söylediği gibi geniş bir kitleye ulaşmış olmasıdır. Ayrıca Anthony Smith’in kuramındaki kültürel dönüşüm de sağlanarak, roman ve gazete üretiminde ciddi artış sağlanır. Bu süreçte en etkin toplumsal sınıflarsa aydınlar ve entelektüellerdir ifadesine bağlı olarak İstanbul’da yer alan gazetelerin tirajının yüksekliği ve okuyan kesimlerin aydın kimseler olması Anthony Smith’in fikirlerini doğrular ve gayri millî olmayan bir edebiyatı gözler önüne serer⁷¹. Roman ve gazetelere ek olarak *Malumat*, *Musavver Fen ve Edeb*, *Terakkî* ve *İrtikâ*, *Mirsad*, *Servet-i Fünûn*, *Mektep*, *Resimli Gazete*, *Hazine-i Fünûn*, *Envâr-ı Zekâ*, Selânik’te çıkan *Mütalaa*, Bursa’da çıkan *Fevâid* gibi dergiler yine aynı amaca hizmet eden yatay milliyetçiliğin ürünü olarak karşımıza çıkarlar.

⁶⁵ İsmail Parlatır, *age*, s. 21.

⁶⁶ “*Basın, bir yanda geniş halk yığınlarının güncel yaşamın değer yargularını benimsemeye alıştıran uyumlandırıcı, bir yandan da bazı tarihsel/siyasal koşullarda aynı yığınlara yenilikten yana, anti-konformist ve radikal/devrimci düşünceleri sunarak da hazırlayıcı bir işlev görebilmektedir.* << ‘Basın dördüncü kuvvettir’ >> özdeyişinin vurgulamak istediği ikinci özelliktir ve basın özgürlüğünün güvence altına alınmak istenmesinin asıl ontolojik gerekçesi de budur.” Bk. Ahmet Oktay, *Toplumsal Değişme ve Basın*, B/F/S Yay., İstanbul 1987, s. 14.

⁶⁷ Umut Özkırımlı, *age*, s. 184-185.

⁶⁸ Toplumdaki değişimlerin roman ve şiire yansımaları yukarıda açıklandığından tekrar değinilmeyecektir.

⁶⁹ Bk. Ali İhsan Kolcu, *Tanzimat Edebiyatı I*, Salkımsöğüt Yay., Ankara 2004, s. 34-37.

⁷⁰ Ali İhsan Kolcu, *Servet-i Fünûn Edebiyatı*, Salkımsöğüt Yay., Ankara 2005, s. 472.

⁷¹ “*II. Abdülhamit devrinde yayımlanan gazete ve dergiler, güçsüzlüklerine ve azalan sayılarına rağmen birçok önemli noktada ileri gitmişlerdi. Önce, gerek şekil gerekse teknik yönden belirli bir düzenleme gösteren gazete ve mecmualarda yayımlanan çekici haberler ve hikâyeler tirajı arttırmıştı. II. Abdühamid devrinin ikinci yarısındaki üç büyük günlük gazetenin tirajı toplam olarak 30.000’e ulaşmıştı. Her gazetenin birden fazla kişi tarafından okunduğu göz önüne alınırca düzenli gazete okuma alışkanlığının da bu devirde kazanıldığı düşünülebilir. Gazeteler eğitim görmüş aydınlar sınıfının hemen her üyesine ulaşıyor ve onu etkiliyordu.*” Bk. David Kushner, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu 1876-1908*, Çev: Şevket Serdar Türet- Rekin Ertem-Fahri Erdem, Kesit Yay., İstanbul 2009, s. 37-38.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

Dinin Arka Planına İtilmesi

Osmanlı toplumunda Servet-i Fünûn Dönemine gelinceye kadar Anthony Smith'in dediği anlamda dinî yönden bir gerileme yaşanır. Yöneten ve yönetilen olmak üzere iki toplumsal tabakanın söz konusu olduğu Osmanlı toplumunda padişahın çevresinde yer alan yöneten kısmın karşısında "reaya" yani yönetilen tabaka bulunur. Bu iki grubu birbirine yaklaştıran unsur İslam dininin akideleridir. Ancak 19. yüzyılda İslam dininde meydana gelen değişiklikler ve dinin arka plana itilmesi ile bu iki tabaka arasındaki farklar belirgin bir hâl alır⁷².

Anthony Smith'in ifade ettiği dinî otoritenin zayıflamasına karşılık gelen bu durum, Tevfik Fikret'in şiirlerinde açıkça görülmektedir. Hayatında yaşadığı bazı olumsuzluklar Tevfik Fikret'in şiirsel evreninde değişime sebep olsa bile bu değişimi yatay milliyetçiliğin farklı bir tezahürü olarak da yorumlamak mümkündür. Şairliğinin ilk evrelerinde dinî şiirler vücuda getiren Tevfik Fikret, daha sonra dine olumsuz bir tavırla bakan şiirler yazar⁷³. "Sabah Ezanında", "Ramazan", "Sabah-ı İyd", "Köyün Mezarlığında" ve "İnanmak İhtiyacı" Tevfik Fikret'in hayatının ilk devresinin ürünü olan şiirlerdir. Ancak Tevfik Fikret sonraki dönemlerde yazdığı "Târîh-i Kadîm"⁷⁴ şiirinde dine karşı olan bir yapıyla karşımıza çıkar. O, dinleri kötülüklerin kaynağı olarak görür. Bu dönüşün sebebi beynelmilelcilik olarak algılansa da Alman milliyetçiliğinin geliştiricilerinden Johann Gottlieb Fichte'den alındığı varsayılabilir⁷⁵ "milletim nev-i beşerdir vatanım rû-yı zemîn" mısrası Batılı anlamda yatay milliyetçiliği kanıtlar niteliktedir. Ayrıca Memet Fuat, Tevfik Fikret'le ilgili tespitlerinde, onun akla ve bilgiye önem verdiğini belirtir. Ancak dinlerin özellikle İslam dininin bunları engellediğini görünce şairin düşünce dünyasında değişimler olduğunu ve inançlarından koptuğunu ifade eder. Bunun yanı sıra Batı'da geliştirilen bilimlere inanan Tevfik Fikret'e göre, İslam dini parçası olduğu Doğu uygarlığı adına Batı'dan gelen her şeye direnir⁷⁶. Batı uygarlığına inandığı düşünülen ve İslam dinini Batı uygarlığına ulaşma noktasında engel gören Tevfik Fikret'in dini kabul eden bir dünya görüşünden lâdini bir dünya görüşüne geçmesini, Anthony Smith'in dinin arka plana itilmesi veya dinî otoritenin zayıflaması düşüncesinin bir yansıması olarak görmek mümkündür. Çünkü Tanzimat ve Servet-i Fünûn Dönemi Avrupa medeniyetiyle Türk toplumunun tanışması sonucu ortaya çıkar. Divan edebiyatı dinin oluşturduğu bir medeniyetin tezahürüken Tanzimat Döneminde girilmek istenilen medeniyet dairesinin esasını ilim ve teknik oluşturur⁷⁷.

SONUÇ

Anthony Smith, milliyetçiliği yatay ve dikey olmak üzere iki kısımda inceler. Yatay topluluklar genelde din adamları, aristokratlar, bürokratlar, yüksek rütbeli subaylar ve zengin tüccarları içerir. Bu toplulukların genel özelliği toplumun diğer sınıflarını kendi içerilerine çekmeye çalışmalarıdır. Onlara yardımcı olan bürokratik devlettir. Bunu yaparken dinî devletin gerilemesi, kültürel dönüşüm sürecinde ise gazete ve aydınlar büyük önem arz ederler.

Batılılaşma çabalarının üst seviyede olduğu Servet-i Fünûn Dönemi sanatçıları Meşrutiyet'in ilanı için çalışırlar, hatta Tevfik Fikret'in "Rücu" adlı şiiri Meşrutiyet'i alkışlayan bir

⁷² Berna Moran, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1**, İletişim Yay., İstanbul 2000, s. 11-13.

⁷³ Mehmet Kaplan, **Tevfik Fikret**, Dergâh Yay., İstanbul 2004, s. 144.

⁷⁴ Bu şiirde Tevfik Fikret, her şeyin öncesi ve sonrasını hiçlik olarak düşünür. Ancak şiirde ciddi anlamda çelişkiler olduğunu da gözden kaçırmamak gerekir. Çünkü sonraki mısralarda insanın işlerinin yalan, riya, zulüm olduğunu ifade eder. Bu anlamda her şeyin sorumlusu olan Tanrıya karşı insanı savunurken ciddi anlamda ikilem arasında kaldığını söylemek yerinde olacaktır. Bk. Hikmet Tanyu, **Tevfik Fikret ve Din**, İrfan Yay., İstanbul 1972, s. 97.

⁷⁵ Nurullah Çetin, "Tevfik Fikret'te Beynelmillelcilik Düşüncesi", **Edebiyat Otağı**, S. 11, Ağustos 2006, s. 4-8.

⁷⁶ Memet Fuat, **Tevfik Fikret**, YKY Yay., İstanbul 2008, s. 87.

⁷⁷ Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü, **Bugünkü Edebiyat**, Akçağ Yay., Ankara 2007, s. 15.

özelliik gösterdiği için büyük bir önem arz eder. Bürokratik devlete geçiş süreci içerisinde dinî devletin gerilemesi gerekir. Diğer anlamda toplumda özel bir yeri olan dinin öncelliğinin gerilenmesidir. Osmanlı toplumunun yöneten ve yönetilen olarak sınıflandırılan sosyal tabakalarını bir arada tutan din ögesi, 19. yüzyıla gelindiğinde önemini kaybetmeye başlar. Bunun sonucu olarak da toplumda yöneten ve yönetilen kesimin arasındaki uçurum artar. Tevfik Fikret'in şiirlerinde bu durumun yansımaları görmek mümkündür. İlk önce dinine bağlı bir aydın olarak dikkatleri çeken Tevfik Fikret, hayatındaki bazı değişikliklerle de açıklanabilecek olan bir değişimle birlikte batılılaşma yönünde dini engel gören bir yapıya ulaşır. Bu dönüşüm Anthony Smith'in yatay milliyetçiliğindeki dinin gerilenmesi faktörünün edebî anlamdaki izdüşümüdür.

Kültürel dönüşüm bağlamında ise, Batılı yaşam tarzını Osmanlı Devleti içerisinde geniş bir perspektife ulaştırıp, halkın bu anlamda yeniden dönüşümünü esas alan Servet-i Fünûn Edebiyatında geleneksel yaşamdan farklı olarak güzel sanatlar, sosyal hayat ve toplumsal izdüşüm edebî eserlere yansır. Yansıtma kuramı bağlamında edebiyat, sosyal hayatı yazarın kendi seçtikleri açılarından okura sunar. Bu bağlamda Servet-i Fünûn Edebiyatında bu değişimi eser hâline getiren sanatçılar vardır. Dolayısıyla kurumların özelliklerini yitirdikleri zaman yerine yenilerinin geleceğinden edebiyat da toplumsal eleştiri veya gerçekler noktasında bu durumu kültürel dönüşüm şeklinde işler. Sosyal hayattaki değişimlerin edebiyata yansımaları dikkate aldığımızda edebî ürünlere Batılı yaşamın yansımaları, söz konusu dönemi gayrı millî sıfatıyla değerlendirmemizi gerektirmez. Çünkü millî vasıflara sahip olan ve sosyal hayat içerisinde önem arz eden edebiyatın ait olduğu dönemi konu alması kaçınılmazdır. Millî kavramı da Türk milletinin hayatını içerisinde alan bir yapı taşıdığından Servet-i Fünûn Edebiyatı gayrı millî olarak nitelendirilemez.

Servet-i Fünûn sanatçılarının yalnızca İstanbul'u eserlerinde anlatması, Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerini eserlerine konu almamaları, İstanbul'un Osmanlı Devletinin özünü oluşturmasından kaynaklanır. Ayrıca eserlerin konularında tezatlar olsa bile, memlekette bulunan yaşayış tarzını anlattığı makalede örneklerle vurgulanmıştır. Diğer taraftan sanatçı, toplumdaki her olayı eserine almak zorunda değildir. Bundan dolayı da Servet-i Fünûn Dönemi sanatçıları İstanbul'un belirli semtlerini anlattıkları için gayrı millî olarak nitelendirmek yanlış olacaktır.

Kültürel dönüşümü gerçekleştirmek çabasında olan kişiler ise aydınlar veya entelektüellerdir. Onlar, avangard kuram çerçevesinde incelendiğinde topluma öncü oldukları görülür. Avangardın gelecekteki toplumu önceden haber verme özelliklerinin Servet-i Fünûn sanatçılarındaki açıkça görüldüğü dikkati çeker. Halid Ziya Uşaklıgil'in Türk toplumunun ulaşacağı noktayı önceden haber vermesi onu gayrı millî olarak nitelemeyi gerektirmez.

Anthony Smith'e göre, aydınlar batılı yaşamı toplumda geniş insan kitlesine yaymak için gazete, roman ve dergileri kullanır. II. Abdülhamit döneminde gazete tirajlarının artması, yayın organlarının toplumdaki önemini kanıtlar. Romanlarda ise, batılı yaşamın izdüşümü anlatılır. Bu da yatay milliyetçiliğin Servet-i Fünûn sanatçılarındaki varlığını gözler önüne serer.

Sonuç olarak millî edebiyat, bir milletin oluşturduğu edebiyat demektir. Türk edebiyatı içerisinde belirli bir döneme "Millî Edebiyat" kavramı ile karşılık bulunması "Diğer dönemler bu memleketin edebiyatı değil mi?" sorusunu beraberinde getirmektedir. Buysa "millî edebiyat" kavramının bütüncül değil de belirli bir döneme karşılık gelen dar bir yapıda kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Servet-i Fünûn Dönemi sanatçıları da kavram kargaşasının bir sonucu olarak "gayrı millî" sıfatıyla nitelendirilmektedir. Ancak Batı'da yer alan milliyetçilik akımları doğrultusunda yapılacak bilimsel araştırmalar, Türk edebiyatının her döneminin Türk milletinin farklı bir sorununu dile getirdiği üzerinde yoğunlaşacaktır. Türk milletine ait olan Servet-i Fünûn Edebiyatının yalnızca İstanbul'u anlattığı, Batılı yaşam tarzını aksettirdiği veya bireysel olduğu için gayrı millî sayılması da Türkiye'de milliyetçiliğin yalnızca dikey anlamda algılandığının açık bir göstergesidir. Dönemin şartları bu durumu gerektiriyorsa, edebiyatçının böyle bir eleştiri yapma

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

lüksü yoktur. Ayrıca, sanatçının yazdıklarıyla değil, yazmadıklarıyla eleştirilmesi Türk edebiyatının çıkmazlarından birini teşkil eder. Bundan dolayı, Servet-i Fünûn Dönemi sanatçıları “gayrı millî” sıfatıyla nitelendirmek ciddi sorunlar oluşturur ve yanılığa götürür.

KAYNAKÇA

- AKYÜZ Kenan, **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1995.
- ARGUNŞAH Hülya, “Millî Edebiyat”, **Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yay., Ankara 2004, s. 165-214.
- ARİSTOTELES, **Poetika**, (Çev. İsmail Tunalı), Remzi Kitabevi, İstanbul 2006.
- ATABAY Mithat, **II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye’de Milliyetçilik Akımları**, Kaynak Yay., İstanbul 2005.
- AYVAZOĞLU Beşir, **Geleneğin Direnişi**, Ötüken Yay., İstanbul 2000.
- BÜRGER Peter, **Avangard Kuramı**, (Çev.Erol Özbek), İletişim Yay., İstanbul 2007.
- ÇETİN Nurullah, “Tevfik Fikret’te Beynelmillecilik Düşüncesi”, **Edebiyat Otağı**, S. 11, Ağustos 2006, s. 2-15.
- ÇETİN Nurullah, “Günümüze Işık Tutan “Münevver Aydın” Mehmet Âkif Ersoy”, **II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı**, Akçağ Yay., Ankara 2007, s. 428-447
- ÇETİN Nurullah, **Roman Çözümleme Yöntemi**, Öncü Kitap Yay., Ankara 2008.
- ÇIKLA Selçuk, **Roman ve Gerçeklik Bağlamında Kültür Değişmeleri ve Servet-i Fünûn Romani**, Akçağ Yay., Ankara 2004.
- FUAT Memet, **Tevfik Fikret**, YKY Yay., İstanbul 2008.
- EMİROĞLU Öztürk, **Türkiye’de Edebiyat Toplulukları**, Akçağ Yay., Ankara 2003.
- ENGİNÜN İnci, **Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyet’e**, Dergâh Yay., İstanbul 2007.
- ERCİLASUN Bilge, **Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri**, Akçağ Yay., Ankara 1997.
- ERCİLASUN Bilge, **Servet-i Fünun’da Edebî Tenkit**, MEB Yay., İstanbul 1998.
- GÜNGÖR Erol, **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, Ötüken Yay., İstanbul 1999.
- HARRİGTON Austin, “Sosyal Dünyanın Edebiyat Yoluyla Kavranması: Robert Musil’in *Niteliksiz Adam* Romanı Üzerine Sosyolojik Düşünceler” Çev: Nurettin Çalışkan, **Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri**, (Ed. Köksal Alver), Hece Yay., Ankara 2004, s. 57-70.
- KAPLAN Mehmet, **Tevfik Fikret**, Dergâh Yay., İstanbul 2004.
- KAPLAN Mehmet, **Şiir Tahlilleri II**, Dergâh Yay., İstanbul 2005.
- KAPLAN Mehmet, **Nesillerin Ruhu**, Dergâh Yay., İstanbul 2006.
- KAVCAR Cahit, **Batılılaşma Açısından Servet-i Fünûn Romani**, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1995.
- KARAKAŞ Mehmet, **Türk Ulusçuluğunun İnşası**, Vadi Yay., Ankara 2000.
- KOLCU Ali İhsan, **Tanzimat Edebiyatı I**, Salkımsöğüt Yay., Ankara 2004.
- KOLCU Ali İhsan, **Servet-i Fünûn Edebiyatı**, Salkımsöğüt Yay., Ankara 2005.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

- KOLCU Ali İhsan, **Millî Edebiyat I**, Salkımsöğüt Yay., Erzurum 2007.
- KÖPRÜLÜ Ord. Prof. Dr. M. Fuad, **Bugünkü Edebiyat**, Akçağ Yay., Ankara 2007.
- KUSHNER David, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu 1876-1908**, (Çev. Şevket Serdar Türet, Rekin Ertem, Fahri Erdem), Kesit Yay., İstanbul 2009.
- MERİÇ Nevin, **Âdâb-ı Muâşeret: Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi**, Kapı Yay., İstanbul 2007.
- MORAN Berna, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1**, İletişim Yay., İstanbul 2000.
- MORAN Berna, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, İletişim Yay., İstanbul 2004.
- OKTAY Ahmet, **Toplumsal Değişme ve Basın**, B/F/S Yay., İstanbul 1987.
- ONAY Ersin, "Çağdaş Müzik" **Millî Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler**, Atatürk Kültür Merkezi Yay, Ankara 1990, s. 187-191.
- ÖNAL Mehmet, **En Uzun Asrın Hikâyesi**, Akçağ Yay., Ankara 1999.
- ÖZKIRIMLI Umut, **Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış**, Doğu Batı Yay., Ankara, 2008.
- PARLATIR İsmail, **Tevfik Fikret**, Akçağ Yay., Ankara 2004.
- POSPELOV Gennadiy, **Edebiyat Bilimi**, (Çev. Yılmaz Onay), Evrensel Basım Yay., İstanbul 2005.
- SEVGİ Ahmet; ÖZCAN, Mustafa, **Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri**, Tablet Kitabevi, Konya 2005.
- TANPINAR Ahmet Hamdi, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, (Haz. Dr. Zeynep Kerman), Dergâh Yay., İstanbul 2000, s. 48.
- TANYU Hikmet, **Tevfik Fikret ve Din**, İrfan Yay., İstanbul 1972.
- UŞAKLIGİL Halid Ziya, **Nemide**, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1984.
- UŞAKLIGİL Halid Ziya, **Mai ve Siyah**, Özgür Yay., İstanbul 2002.
- UŞAKLIGİL Halid Ziya, **Aşk-ı Memnu**, Özgür Yay., İstanbul.
- YILDIRIM Dursun, **Türk Bitiği**, Akçağ Yay., Ankara 1998.